

ساختار نیایشگاه های زرتشتی

یکی از نام های بسیار رایج برای نیایشگاه های زرتشتی «آتشکده» است که دلیل این طبیعتا حضور آتش در مرکز توجه و محل های خاص در این نیایشگاه ها است. اما آیا آتش تنها بخش نیایشگاه های زرتشتی است؟ برای پاسخ به این، شاید اگر ساختار آتشکده ها به طور سنتی بررسی شود مشخص می شود که آتش یکی و البته شاید مهم ترین بخش این نیایشگاه ها است، اما تنها بخش تشکیل دهنده ی آن نیست. یکی از دلایل حضور آتش در مرکز توجه در نیایشگاه ناشی از اهمیت آتش در مراسم ها و متن های دینی است. در اوستا آتش در متنی خاص که به «آتش نیایش» معروف است در سیزده بند و نیز در بخش های دیگر اوستا ستایش شده است. عبارت «تو، ای آتش، پسر اهوره مزده ...» در متن «آتش نیایش» و بخش های دیگر اوستا را می توان به عنوان استعاره ایی از این اهمیت در نظر گرفت. متن «آتش نیایش» که بخشی از ۷۲ فصل یسنا است در مراسم مهم «یسنا» خوانده و مراسم مربوط به آن انجام می شود. همینطور مراسم «آتش بزرگ کردن» نیز مراسم دیگری است که در پیوند و ستایش آتش برگزار می شود. علاوه بر این اهمیت دینی، نوع نیاز آتش به نگهداری دائمی از طریق گذاشتن چوب بر آن هم احتمالا دلیل جایگاه آن در نیایشگاه ها می تواند باشد. احتمالا مجموعه ی این دلایل باعث شده که آتش در مرکز نیایشگاه ها و به عنوان «پرستش سو» قرار گیرد. در گروه امشاسپندان آتش با اردیبهشت امشاسپند در پیوند است. در اغلب نیایشگاه های پارسیان در هند نیز آتش همین مرکزیت و توجه را دارد. بر سفره های دینی گذاشتن آتش نشانه احترام به آن و امشاسپند نگهبان آن است.

اما در اغلب نیایشگاه های سنتی و قدیمی عنصر دیگری که حضور دارد آب است. به طور سنتی در ایران وجود چاه، چاهخانه و یا آب روان در این نیایشگاه ها رایج بوده است. روشی که در ساختارهای متاخرتر آتشکده ها به صورت حوضی در محوطه نیایشگاه قابل ردیابی است. دلیل این حضور را هم می توان در اهمیت آب از نظر مراسم و در متن های دینی یافت؛ اهمیتی که می توان آن را در حد آتش در نظر گرفت. آب نیز در متنی خاص که بخشی از ۷۲ بخش متن یسنا و به «آب زوهر» معروف است از یسن ۶۳ تا ۶۹ و درست پس از «آتش نیایش» مورد ستایش قرار می گیرد و مراسم خاص خود را دارد. علاوه بر این، مراسم «آب زوهر» که نوعی فدیه به آب است نیز مراسمی مستقل است. در گروه امشاسپندان، آب در پیوند با خرداد امشاسپند است. در اغلب نیایشگاه های هند نیز چاه آب وجود دارد. بر سفره های دینی گذاشتن ظرف آب نشانه احترام به آن و امشاسپند نگهبان آن است.

علاوه بر آتش و آب؛ به همین ترتیب در نیایشگاه های زرتشتی درختان و گیاهان هم حضور دارند. مخصوصا درختان و گیاهانی که همیشه سبز هستند مانند سرو، کاج، مُرد، شمشاد و سداب. اغلب این گیاهان در مراسم ها هم مورد استفاده قرار می گیرند. در متن اوستا گیاهان و درختان نیز مورد ستایش قرار گرفته اند. در آتشکده های هند مخصوصا برای مراسم «یسنا خوانی» درخت انار و خرما کاشته می شود و از شاخه های آنها برای مراسم استفاده می شود. گیاهان در پیوند با امرداد امشاسپند و نشانه ایی از این امشاسپند در نظر گرفته می شوند. گذاشتن شاخه های گیاهان بر سفره های دینی نشانه احترام به آن و امشاسپند نگهبان آن است.

فلز عنصر دیگری است که در نیایشگاه های زرتشتی حضور دارد. از آتشدان تا ظروف برای انجام مراسم فلزی هستند و همواره فلزات باید تمیز، پاک و دور از زنگ زدگی نگه داشته شوند. فلزات نیز در اوستا مورد ستایش قرار گرفته اند. این عنصر با شهریور امشاسپند در پیوند است. بر سفره های دینی گذاشتن ظروف فلزی نشانه احترام به این عنصر و امشاسپند نگهبان آن است.

به طور سنتی در برخی نیایشگاه های زرتشتی در ایران که به ویژه مراسم «یسنا خوانی» در آن برگزار می شده، نگهداری گاو رایج بوده. شاید به عنوان آخرین نمونه ها باید به «گهنبارخانه محله یزد» اشاره کرد که محلی مشخص برای نگهداری گاو داشته است. پارسیان هند نیز گاو و بز را در آتشکده هایی که مراسم «یسناخوانی» برگزار می شده نگهداری می کردند. حیوانات با بهمن امشاسپند در پیوند هستند و به طور سنتی مورد ستایش بوده اند. بر سفره های دینی با گذاشتن تخم مرغ، شیر و محصولات حیوانی دیگر حضور حیوانات و امشاسپند نگهبان آنها گرامی داشته می شود.

زمین هم بخش دیگری از طبیعت است که در اوستا در متن های مختلف مورد ستایش قرار گرفته. یشت ۱۹ که به زامیاد یشت معروف شده، هرچند که بخش عمده آن در ستایش «خُورَنَه/قَرَه» است، فهرستی نسبتا مفصل از نام کوه ها و سرزمین ها دارد. به طور سنتی سفره های دینی

بر روی زمین به نشانه حضور و احترام به آن چیده می شود. حتی خشتی خام که با «گل سفید» رنگ می شد (برای مراسم های درگذشتگان) یا بدون رنگ (برای گهنبارهای) یا تزئین شده (برای نوروز و مراسم های خوشحالی) بر سفره های دینی نشانه احترام و حضور زمین است. در نیایشگاه های زرتشتی نیز زمین اتاق آتش تا بخش های دیگر همواره مورد احترام و پاک بوده است.

هرچند که در فرهنگ زرتشتی پیوند با طبیعت و احترام به آن، تنها به آتش، آب، فلز، حیوان، گیاه و زمین محدود نمی شود و برای نمونه «باد یا هوا» نیز مورد توجه بوده، اما این شش عنصر در پیوند با امشاسپندان و نیز سفره های دینی زرتشتی اهمیت بیشتری داشته اند.

در ساختار این نیایشگاه هم تلاش شده که همین عناصر حضور و مورد احترام قرار گیرند. موضوعی که به ویژه امروزه بسیار مهم است و شوربختانه انسان در حال نابودی طبیعت و سواستفاده از آن است. امید است که به همه عناصر طبیعی احترام بگذاریم و به آنها صدمه نزنینم. از حضور گیاه، آب، آتش، باد/هوا، زمین در این فضا لذت ببرید و پرندگان و حیواناتی که در محل هستند را هم فراموش نکنید که جزئی از ساختار سنتی نیایشگاه های زرتشتی بوده اند.